

Fjodor Mihajlovič Dostojevski
ZAPISKI IZ PODTALJA
Maša leži na parah
Socializem in krščanstvo

prevedla Urša Zabukovec

Zapiski iz podtalja

Povest *Zapiski iz podtalja* je bila prvič objavljena v reviji bratov Dostojevskih *Epoha* leta 1864. Za časa pisateljevega življenja je kot celota samo enkrat izšla v knjižni izdaji: Полное собрание сочинений Ф. М. Достоевского. Новое, дополненное издание. Издание и собственность Ф. Стелловского. СПб., 1865. Т. 2. С. 193–228 (Собрание сочинений русских авторов. Вып. 8). Tekst sem prevajala po elektronski izdaji, ki ustreza različici iz leta 1865. Izvirni teksti, objavljeni za časa pisateljevega življenja, so dostopni na strani Univerze v Petrozavodsku: <http://philolog.petsu.ru/fmdost/text/textindex.htm>. Skušala sem ohraniti izvirno uporabo ločil, kolikor to slovenski jezik dopušča. (Op. prev.)

I

*Podtalje**

I

Jaz sem bolan človek ... Jaz sem zloben človek. Nepri-
vlačen človek sem. Mislim, da me bolijo jetra. A v resnici
se na svojo bolezen ne spoznam in sploh ne vem, kaj me
boli. Ne zdravim se in se tudi nikoli nisem zdravil, čeprav
doktorje in medicino spoštujem. Poleg tega sem tudi skraj-
no praznoveren; no, vsaj toliko, da spoštujem medicino.
(Sem dovolj izobražen, da bi lahko ne bil praznoveren, a
sem vseeno praznoveren.) Ne, gospoda, zdraviti se nočem
iz zlobe. Vi tega najverjetneje ne boste razumeli. Jaz,
gospoda, jaz pa razumem. Seveda vam težko pojasnim,
komu jo bom zasolil s svojo zlobo, prav tako zelo dobro
vem, da doktorjem nikakor ne bom »podkuril«, ker se
ne zdravim pri njih. Bolje od vseh se zavedam, da bom z
vsem tem škodoval le sebi in nikomur drugemu. A vseeno:
če se ne zdravim, je to iz zlobe. Bolijo me jetra, a kar naj
me bolijo še bolj!

* Tako avtor zapiskov kot *Zapiski* sami so seveda izmišljeni. A kljub temu takšne osebe, kot je avtor teh zapiskov, v naši družbi ne samo lahko, ampak celo morajo obstajati, sploh če upoštevamo okoliščine, v katerih se je naša družba oblikovala. Publiki sem želel nazorneje predstaviti značaj naše nedavne preteklosti. Gre za predstavnika generacije, ki še živi. V prvem delu z naslovom *Podtalje* se ta oseba predstavi, razgrne svoje poglede in nekako želi pojasniti vzroke, zakaj se je pravzaprav pojavila oziroma se je morala pojaviti v naši družbi. V drugem delu sledijo že pravi »zapiski« taiste osebe o nekaterih dogodkih iz njenega življenja. *F. Dostojevski*

Že dolgo tako živim – kakšnih dvajset let. Zdaj jih imam štirideset. Prej sem hodil v službo, zdaj ne hodim več. Bil sem zloben uradnik. Grob sem bil in v tem sem užival. Ker nisem jemal podkupnin, sem se pač moral z nečim nagradjevati. (Slaba šala, a je ne bom izbrisal. Zapisal sem jo, ker sem mislil, da bo dober dovtip, zdaj pa vidim, da sem se hotel samo nagnusno pobahati – ampak ne, ne bom je izbrisal!) Ko so k moji mizi prihajali prosilci za potrdila, sem škripal z zobmi in čutil neskončen užitek, kadar mi je uspelo koga zatreti. To mi je uspelo skoraj vedno. Večinoma je šlo za plahe ljudi – prosilci, saj veste. Izmed gizdalinov sem najtežje prenašal nekega oficirja. Nikakor se ni hotel pokoriti in je zoprno rožljaj s sabljo. Pol leta sva bila na bojni nogi zaradi te njegove sablje. Nazadnje sem le dosegel svoje. Nehal je rožljati. No, vse to se je zgodilo, ko sem bil še mlad. Ampak ali veste, gospoda, za kaj je pravzaprav šlo pri moji zlobi? Šlo je za to, se pravi, najbolj odurna stvar pri vsem tem je bila ta, da sem se ves čas, celo v trenutkih najhujšega žolča, sam pri sebi osramočeno zavedal, da ne samo nisem zloben, temveč da nisem niti zagrenjen človek, ampak da zgolj plašim vrabce na strehi in se s tem kratkočasim. Peno imam na ustih, a prinesite mi kakšno igračo, ponudite mi čaj s sladkornimi kockami, pa se bom najverjetneje takoj pomiril. Celo raznežil se bom, čeprav bom pozneje zaradi tega skoraj zagotovo škripal z zobmi in od sramu nekaj mesecev ne bom mogel spati. Taka je pač moja navada.

Prejle sem se zlagal, da sem bil zloben uradnik. Iz čiste zlobe sem se zlagal. S prosilci in z oficirjem sem bil samo objesten, zloben pa v resnici sploh nisem znal biti. Sam sem v sebi ves čas čutil čisto preveč nasprotujočih si vzgibov. Čutil sem, kako ti nasprotujoči si vzgibi kar kipijo v meni. Vedel sem, da so vse življenje kipeli v meni, da so

silili ven, a jih nisem pustil, nisem jih pustil, namenoma jih nisem pustil ven. Izmučili so me do skrajnosti, zaradi njih sem se zvijal v krčih, na koncu sem jih bil že sit, oh, kako sit! Se vam morda ne zdi, gospoda, da se zdajle pred vami zaradi nečesa kesam, da vas prosim odpuščanja? ... Prepričan sem, da se vam tako zdi ... Sicer pa vam zagotavljam, da mi je čisto vseeno, tudi če se vam res tako zdi ...

Ne samo zloben – nič nisem bil zmožen postati: ne zloben ne dober, ne nizkotnej ne poštenjakar, ne junak ne mrčes. Zdaj bivam v svojem kotu, dražim se z zlobno in povsem neučinkovito tolažbo, da pameten človek v resnici ne more ničesar narediti iz sebe, iz sebe lahko nekaj naredi le bedak. Ja, gospoda, pameten človek devetnajstega stoletja mora in je npravstveno dolžan biti malodušen; odločen človek, mož dejanj, pa je omejeno bitje. To je moje štiridesetletno prepričanje. Zdaj jih imam štirideset, štirideset let pa je pravzaprav že celo življenje, štirideset let je vendar globoka starost! Živeti dlje kot štirideset let je nespodobno, primitivno, nemoralno! Povejte mi iskreno, po pravici: kdo živi več kot štirideset let? Vam bom jaz povedal, kdo: bedaki in nizkotneži. Vsem starcem bom to v obraz povedal, vsem tem častitljivim starcem, vsem srebrnolasim in dehtečim starcem! Vsemu svetu bom to v obraz povedal. Pravico imam tako govoriti, ker bom sam dočakal šestdeset let. Sedemdeset let bom dočakal! Osemdeset jih bom dočakal! ... Počakajte, zmanjkalo mi je sape ...

Vi, gospoda, verjetno mislite, da vas hočem zabavati? Tudi glede tega se motite. Nikakor nisem tak zabavljajč, kot se vam zdi ali kot se vam morda zdi; sicer pa, če vam gre vse to blebetanje že na živce (in jaz čutim, da vam gre) in me boste vprašali: pa kdo pravzaprav si?, vam bom odgovoril: en kolegijski prisednik sem. V službo sem hodil, da sem imel kaj jesti (a izključno zato), in ko mi je lani

neki daljni sorodnik zapustil šest tisoč rubljev, sem se takoj upokojil in se naselil v svojem kotu. Že prej sem živel v tem kotu, zdaj sem se pa dokončno naselil v njem. Moja soba je klavrna, umazana, na robu mesta. Moja služkinja je vaška kmetica, stara, zaradi svoje neumnosti hudobna, povrh vsega pa še zaudarja. Pravijo, da mi peterburško podnebje začinja škodovati in da je življenje v Peterburgu predrago za moja pičila sredstva. Vse to vem, vem bolje od vseh teh izkušenih in modrih, ki zmajujejo z glavami in so polni nasvetov. A jaz bom ostal v Peterburgu, jaz se ne bom odselil iz Peterburga! Ne bom se odselil zato, ker ... Eh! Pravzaprav je čisto vseeno, ali se odselim ali ne.

Sicer pa se sprašujem: o čem lahko spodoben človek govori z največjim zadovoljstvom?

Odgovor: o sebi.

No, in tako bom tudi jaz govoril o sebi.

II

Zdaj vam bom povedal, gospoda, pa če to želite slišati ali ne, zakaj niti mrčes nisem znal postati. Naj vam najprej ponosno povem, da sem večkrat želel postati mrčes. A niti tega nisem bil vreden. Gospoda, prisežem vam, da je premočno zavedanje bolezen, čisto prava, popolna bolezen. Za vsakdanje življenje bi bilo povsem dovolj čisto navadno človeško zavedanje, se pravi pol ali pa četrť slabše od tistega, ki je dano razvitemu človeku našega nesrečnega devetnajstega stoletja, ki ga je poleg tega doletela še ta izjemna nesreča, da živi v Peterburgu, v najbolj abstraktnem in izmišljenem mestu na vsej zemeljski obli. (Mesta se delijo na izmišljena in neizmišljena.) Povsem zadostovalo bi

denimo zavedanje, s kakršnim živijo vsi tako imenovani neposredni ljudje in možje dejanj. Stavim, gospoda, da si mislite, da vse to pišem iz nadutosti, ker bi se rad ponorčeval iz mož dejanj, da nevzgojeno rožljam s sabljo, tako kot moj oficir. Ampak gospoda, komu bi prišlo na misel, da bi bil ponosen na svoje bolezni, da bi se z njimi celo ponašal?

Sicer pa, kaj sem jaz posebnega? Vsi to počnejo, vsi se bahajo s svojimi boleznimi, jaz pa verjetno še najbolj. Ne bomo se prerekali; moji argumenti so nesmiselni. A kljub temu sem trdno prepričan, da bolezen ni samo premočno zavedanje, ampak kar vsako zavedanje. Pri tem vztrajam. A pustimo to za hip. Raje mi povejte tole: zakaj se mi je, kot nalašč, v tistih, ja, prav tistih trenutkih, ko sem se bil najbolj zmožen zavedati vseh prefinjenosti »vsega lepega in vzvišenega«, kot so temu rekli nekoč, zakaj se mi je prav takrat dogajalo, da se nisem več samo zavedal, ampak da sem že kar delal tako grde stvari, take, ki ... no, skratka, take, ki jih najverjetneje delajo vsi, a ki sem jih jaz počel prav takrat, ko sem se najbolj zavedal, da jih ne bi smel početi? Močnejše ko sem se zavedal dobrega ter vsega tega »lepega in vzvišenega«, globlje sem tonil v svoje močvirje in bolj je kazalo, da bi lahko tam tudi obtičal. A glavno je bilo to, da se mi vse to ni dogajalo naključno, ampak kot da je moralo biti tako. Kot da je bilo to moje najnormalnejše stanje, in nikakor ne bolezen ali hiba, tako da me je nazadnje minila tudi želja po boju z njo. Vse skupaj se je končalo tako, da sem skoraj začel verjeti (morda pa sem celo res že verjel), da je to verjetno res moje normalno stanje. Ampak najprej, na začetku, kakšne muke sem na začetku doživljal v tem boju! Nisem verjel, da se kaj takega dogaja tudi drugim, zato sem vse življenje to držal zase kot kakšno skrivnost. Sram me je bilo (morda me je še vedno sram); prišel sem celo tako daleč, da sem

včasih, kakšne odurne peterburške noči, čutil nekakšno skrivnostno, nenormalno, podlo naslado ob vrnitvi v svoj kot in ob močnem zavedanju tega, da sem tisti dan spet storil nekaj grdega in da se storjenega ne da več popraviti. Na skrivaj sem samega sebe grizel, grizel sem se za to, grizel z zobmi, rezal sem se in mrcvaril tako dolgo, da se je bridkost nazadnje sprevrgla v nekakšno sramotno, prekleto sladkost, ta pa, čisto na koncu, v čisto pravi, popoln užitek! Ja, v užitek, v užitek! Vztrajam, da je bilo tako. Tudi spregovoril sem o tem zato, ker bi rad končno izvedel, ali tudi drugi poznajo podobne užitke. Naj vam pojasnim: užitek je tu povezan prav z ostrim zavedanjem lastnega ponižanja; s tem, da celo sam čutiš, da si dosegel skrajno stopnjo, da ni več izhoda, da nikoli ne boš postal drug človek, da se, tudi če bi ti še ostala čas in vera, da se lahko spremeniš v kaj drugega, najverjetneje niti sam ne bi hotel spremeniti, če pa bi se že hotel, pa tudi ne bi ničesar storil, saj se v resnici najverjetneje nimaš v kaj spremeniti. A glavna in končna ugotovitev je, da vse to poteka po normalnih in temeljnih zakonih premočnega zavedanja in po inerciji, ki izhaja neposredno iz teh zakonov, kar pomeni, da se ne le ne moreš spremeniti, ampak da v zvezi s tem sploh nimaš več kaj storiti. Zaradi premočnega zavedanja pridemo do tegale: prav ima, ko pravi, da je nizkotnež – kot da bi bilo nizkotnežu v uteho, da se zaveda, da je res nizkotnež. A naj bo dovolj ... Eh, sem naložil. A sem kaj pojasnil? Kako naj sploh pojasnim ta užitek? A ga bom pojasnil! Speljal bom zadevo do konca! Zato sem tudi vzel pero v roke ...

Jaz sem, denimo, strahotno samoljuben. Nezaupljiv sem in zamerljiv kot kakšen grbavec ali pritlikavec, a doživljal sem tudi trenutke, ko bi se, če bi mi kdo prisolil klofuto, tega celo razveselil. Resno mislim, najverjetneje bi bil tudi

v tem sposoben najti svojevrsten užitek, užitek obupa, seveda, a prav v obupu je mogoče najti najbridkejšo nasladdo, še posebno takrat, kadar se dobro zavedaš brezizhodnosti svojega položaja. In pri klofuti, prav pri klofuti, te duši zavest o tem, da so te zmlinčili v prah. Bistveno je to, da kakorkoli obrnem, se vedno izkaže, da sem glavni krivec jaz sam in, kar je še bolj ponižujoče, da sem kriv brez krivde, tako rekoč po zakonih narave. Kriv sem, prvič, zato, ker sem pametnejši od vseh okrog sebe. (Vedno sem se imel za pametnejšega od vseh okrog sebe in včasih mi je bilo zaradi tega, če mi verjamete, celo nerodno. Vse življenje sem nekako umikal pogled, nikoli nisem mogel gledati ljudem naravnost v oči.) Potem pa sem kriv še zato, ker bi v primeru, da bi premogel kaj velikodušnosti, samo še bolj trpel, saj bi se zavedal vse njene nekoristnosti. Te svoje velikodušnosti namreč skoraj zagotovo ne bi znal izkoristiti: ne bi znal oprostiti, ker me je žalivec verjetno mahnil po zakonih narave, zakonom narave pa nimaš česa oprostiti, pa tudi pozabiti ne bi znal, ker je zadeva kljub temu, da se je zgodila po zakonih narave, pač še vedno žaljiva. Pa tudi če, ne nazadnje, namenoma ne bi hotel biti velikodušen, ampak bi se, nasprotno, hotel žalivcu maščevati, se tudi maščevati nikomur za nič ne bi mogel, ker si najverjetneje ne bi upal ničesar storiti, pa čeprav bi lahko. Zakaj si ne bi upal? O tem bi rad posebej povedal par besed.

14
15

III

Kako torej ljudje, ki se znajo maščevati in se nasploh postaviti zase, to počnejo? Ko jih denimo prevzame sla po maščevanju, v njih preprosto ni več prostora za karkoli

drugega kot za to slo. Tak gospod bo gonil proti cilju kot kak pobesnel bik, ki usmeri roge k tlom in ga lahko ustavi le še stena. (Mimogrede: pred steno se taki gospodje, se pravi neposredni ljudje in možje dejanj, iskreno umaknejo. Njim stena ne pomeni izmikanja, kot recimo nam, ljudem, ki mislimo, se pravi – ki nič ne delamo, prav tako stena zanje ni izgovor, da lahko skrenejo s poti, izgovor, ki mu ljudje naše sorte navadno niti sami ne verjamejo, a se ga kljub temu vedno iskreno razveselijo. Ne, ti ljudje se iskreno umaknejo. Stena je zanje nekaj pomirjujočega, npravstveno odvezujočega in dokončnega, morda celo nekaj mističnega ... A o steni več pozneje.) No, gospoda, takega neposrednega človeka imam torej za pravega, normalnega človeka, kakršnega si je želela videti najnežnejša mati narava, ko ga je ljubeznivo rodila na ta svet. Ko gledam takega človeka, sem zelen od zavisti. Tak človek je neumen, glede tega ni dvoma, a morda normalen človek mora biti neumen, kaj pravite? Morda je to celo zelo lepo. Še bolj pa sem prepričan oziroma sumim, da če vzamemo nasprotje normalnega človeka, se pravi, če vzamemo človeka z močno razvito zavestjo, ki se seveda ni rodil iz osrčja narave, temveč iz retorte (to je že skoraj misticism, gospoda, a take so moje slutnje), se bo ta retortni človek znal tako ponižati pred svojim nasprotjem, da bo imel samega sebe, z vsem svojim izostrenim zavedanjem, čisto iskreno za miš, in ne za človeka. Tudi če gre za miš z izostrenim zavedanjem, je to še vedno miš, tisto pa je človek, se pravi ... in tako naprej in tako dalje. Glavno je namreč to, da se ima sam, da ima samega sebe, za miš; nihče ga nič ne prosi, in to je pomemben podatek. Poglejmo si zdaj to miš v akciji. Recimo, da so tudi njo užalili (ta miš je skoraj vedno užaljena) in se želi maščevati. Jeze se bo v njej nakopičilo morda še več kot v *l'homme de la na-*

ture et de la vérité. Odvratna, nizkotna želja, da bi žalivcu vrnila milo za drago, jo verjetno še bolj grize, kot grize *l'homme de la nature et de la vérité*, zato ker *l'homme de la nature et de la vérité* po svoji vrojeni neumnosti svoje maščevanje dojema kot nekaj povsem upravičenega, miš pa zaradi izostrenega zavedanja v tem primeru ne verjame v pravičnost. Nazadnje nastopi sólo dejanje, se pravi maščevanje. Nesrečna miš je v tem času uspela okrog prvotne gnusobe nagraditi še kup dodatne gnusobe v obliki vprašanj in dvomov; eno vprašanje je razcepila na toliko nerazrešljivih vprašanj, da se je okrog nje oblikovala nekakšna usodna brozga, nekakšno smrdeče blato, ki ga tvorijo njeni dvomi in pomisleki, pa tudi pljunki neposrednih mož dejanj, ki so jo obkročili kot nekakšni sodniki in diktatorji in ki se ob pogledu nanjo krohotajo na vse grlo. Njej seveda ne preostane drugega, kot da zamahne s svojo tačko in z nasmehom nepristnega prezira, ki mu niti sama ne verjame, osramočena smukne v svojo špranjo. Tam, v svojem odvratnem, smrdečem podtalju, se bo naša razžaljena, zasmehovana in pobita miš nemudoma pogreznila v hladno, strupeno in, kar je najpomembnejše, večno jezo. Štirideset let zapovrstjo se bo v najmanjših, najsramotonejših podrobnostih spominjala svoje razžalitve, ob tem pa si bo vsakič izmislila nove, še sramotnejše podrobnosti ter tako z lastno fantazijo dražila in jezila sólo sebe. Sramovala se bo te svoje fantazije, a se bo vseeno vsega spominjala, vse bo podoživljala in si izmišljala neverjetne stvari, in sicer z izgovorom, da bi se tudi to lahko zgodilo, in ničesar ne bo oprostila. Morda se bo celo lotila maščevanja, a le v prostih trenutkih, po drobcih, izza peči, inkognito, saj ne verjame ne v svojo pravico do maščevanja ne v njegov uspeh in vnaprej ve, da bo zaradi vseh teh poskusov maščevanja sama stokrat bolj trpela kot pa tisti, ki se mu

želi maščevati – ta najverjetneje ne bo niti trznil. Na smrtni postelji se bo spet spomnila vsega, z vsemi obrestmi, ki so se v tem času nabrale, in ... A prav v tem hladnem, odvrtnem pol-obupu, pol-veri, v tem zavestnem pokopu samega sebe živega, od žalosti, v podtalje za štirideset let, v tej jasno ozaveščeni, a na trenutke vendarle dvomljivi brezizhodnosti položaja, v vsem tem strupu neizpolnjenih želja, ki se grmadijo v notranjosti, v vsej vročici omahovanj, trdno sprejetih odločitev in posledičnih obžalovanj – v vsem tem je čar tistega nenavadnega užitka, o katerem sem vam pravil. Ta užitek je tako prefinjen, tako razumsko neulovljiv, da ljudje, ki so majčkeno bolj omejeni ali pa imajo le močne živce, v zvezi z njim ne bodo razumeli prav ničesar. »Mogoče ga tudi tisti, ki niso v življenju dobili nobene klofute, ne bodo razumeli,« boste dodali in se namuznili ter mi tako vljudno namignili, da sem moral jaz v življenju prav tako dobiti klofuto in zato zdaj lahko govorim kot poznavalec. Stavim, da si to mislite. Kar pomirite se, gospoda, nobenih klofut nisem dobival, čeprav mi je v resnici čisto vseeno, kaj si vi mislite. Morda mi je celo žal, da sem dal sam v življenju tako malo klofut. A dovolj bo, niti besedice več o tej temi, ki vas tako zelo zanima.

Dovolite, da mirno nadaljujem o ljudeh z močnimi živci, ki ne dojamejo določene prefinjenosti užitkov. Ti gospodje v nekaterih primerih sicer lahko tulijo kot biki, na vse grlo, a čeprav jim to morda prinaša veliko čast, se, kot sem že dejal, z nemogočim v hipu sprijaznijo. Je nemogoče potemtakem kamnita stena? Kakšna kamnita stena? No, seveda, zakoni narave, izsledki naravoslovja, matematika. Ko ti bodo na primer dokazali, da si se razvil iz opice, se nimaš kaj zmrhovati, sprejmi stvari, kakršne pač so. Ko ti bodo dokazali, da ti mora biti ena sama kapljica lastne maščobe dražja od sto tisoč tebi podobnih in da se bo

tako končno rešil problem vseh tako imenovanih kreposti in dolžnosti ter podobnih sanjarij in predsodkov, se s tem sprijazni, saj ti drugega ne preostane, ker je dva krat dva pač matematika. Kar poskušajte ugovarjati.

»Lepo vas prosim,« vam bodo zakričali, »nimate se kaj upirati: dva krat dva je namreč štiri! Narava vas ne prosi za dovoljenje, narava se požvižga na vaše želje in na to, ali so vam njeni zakoni všeč ali ne. Dolžni ste jo sprejeti takšno, kakršna je, se pravi z vsemi posledicami vred. Stena je torej stena ... itd. itd.« Ljubi Bog, kaj mi mar zakoni narave in aritmetike, če mi ti zakoni in dva krat dva je štiri pač niso všeč? Jasno, te stene ne bom šel razbijat z glavo, sploh če ne bom dovolj močan za to, a vseeno se z njo ne mislim sprijazniti zgolj zato, ker je to pač kamnita stena in ker nisem dovolj močan.

Kot da bi bila taka kamnita stena res nekaj pomirjujočega in bi dejansko vodila k spravi že samo zato, ker je tako resnična, kot je dva krat dva enako štiri. Pa saj to je višek neumnosti! Je že bolje vse razumeti, se vsega zavedati, vsega nemogočega in vseh kamnitih sten; ne sprijazniti se z nobenim nemogočim in nobeno kamnito steno, če se vam tako sprijaznjenje gabi; dokopati se ob pomoči najnujnejših logičnih kombinacij do najbolj odbijajočih sklepov na večno temo o tem, da si celo za kamnito steno nekako kriv tudi sam, čeprav je spet popolnoma očitno, da sploh nisi nič kriv, nato pa zaradi vsega tega zgolj molče in nemočno škrtati z zobmi, sladostrastno otrpniti v inerciji in sanjariti, da se pravzaprav nimaš na koga jeziti, da takega objekta ni in da ga morda tudi nikoli ne bo, da gre za prevaro, sleparijo, goljufijo in da je vse skupaj nekakšna godlja – neznano kaj in neznano kdo –, a da vas kljub vsem neznankam in prevaram še vedno boli, in več ko je neznank, bolj vas boli!

IV

»Hahaha! Vi boste po vsem tem še v zobobolu našli užitek!« boste smeje vzkliknili.

»In kaj potem? Tudi v zobobolu je užitek,« vam bom odgovoril. Cel mesec so me boleli zobje, vem, kako je to. Tu seveda ne gre za tiho jezo, ampak za stokanje; a to stokanje ni iskreno, to stokanje je strupeno, in prav v tej strupenosti je njegov čar. V tem stokanju se izraža užitek trpečega; če mu stokanje ne bi bilo v užitek, z njim sploh ne bi začel. To je dober primer, gospoda, zato ga bom nekoliko razvil. V tem stokanju se izraža, prvič, vsa brezcilnost bolečine, ki je za našo zavest tako ponižujoča, vsa zakonitost narave, na katero se vi jasno požvižgate, a zaradi katere vendarle trpite, ona pa zaradi vas ne. V njem se izraža tudi zavest o tem, da sovražnika ni, bolečina pa ostaja; da ste, skupaj z najrazličnejšimi Wagenheimi, absolutni ujetniki lastnih zob; da vas bo, če se bo komu zahotelo, bolečina minila, če se mu ne bo zahotelo, boste pa še tri mesece trpeli; in da vam ne nazadnje, če se še vedno ne strinjate in protestirate, preostane le to, da se v lastno tolažbo našeskatate ali pa s pestjo čim močnejše udarite v steno, drugega pa nič. No, in tu, gospoda, pri teh krvavih žalitvah, pri teh neznano čigavih posmehih se končno začne užitek, ki se včasih sprevrže v najvišjo naslado. Kar prisluhnite, gospoda, stokanju kakšnega izobraženega človeka devetnajstega stoletja, ki ga muči zobobol, drugi ali tretji dan bolezn, ko ne stoka več tako kot prvi dan, ko je stokal res samo zato, ker ga je bolelo, ko ne stoka tako kot kak neotesan kmet, ampak kot človek, ki sta se ga dotaknila razvoj in evropska civilizacija, kot človek, ki se je »odtrgal od zemlje in narodovih temeljev«, kot se danes reče. Njegovo stokanje

postaja nekam neprijetno, odurno jedko, in se vleče cele dneve in noči. Sam ve, da od tega stokanja nima nobene koristi; bolje od vseh se zaveda, da po nepotrebnem muči ter jezi sebe in druge; ve, da ga celo publika, pred katero se pači, in vsa njegova družina poslušata z odporom, da mu niti malo več ne verjameta, in pri sebi dobro ve, da bi lahko stokal drugače, preprosteje, brez zavijanja in rulad, da je objesten iz zlobe, iz gole škodoželjnosti. Vidite, prav ta sramota, prav ta priznanja so vir naslade. »Joj, motim vas, srce se vam para, spati vam ne pustim. A prav vam je, kar ne spite in kar čutite, da me bolijo zobje. Za vas zdaj nisem več junak, kakršen sem prej hotel biti, ampak le odvraten človek, *chenapan*.* Tudi prav! Res me veseli, da ste me razkrinkali. Vam je zoprno poslušati moje nesramno stokanje? Kar naj vam bo zoprno; počakajte, vam bom še bolj zoprno zavil ...« Niti zdaj ne razumete, gospoda? Ne, očitno se je treba še bolj razviti, še močnejše izostriti zavest, da bi lahko razumeli vse odtenke te naslade! Se smejite? Me veseli, gospoda. Moje šale so seveda neokusne, gospoda, nedosledne so, zmedene, same sebi ne verjamejo. A to je zato, ker jaz samega sebe ne spoštujem. Mar zavedajoči se človek sploh lahko kakorkoli spoštuje samega sebe?

20

21

V

Ali je mogoče, ali je sploh mogoče, da bi človek, ki si je drznil najti užitek celo v občutku lastnega ponižanja, kakorkoli spoštoval samega sebe? Tega zdaj ne govorim iz kakšne osladne skesanosti. Tudi sicer se nikoli nisem

* *Chenapan* – falot, baraba (fr.). (Op. prev.)

mogel prisiliti v izjave kot »Oprostite, očka, ne bom nikoli več«. Ne zato, ker ne bi bil zmožen tega reči, nasprotno, verjetno prav zato, ker sem bil zelo zmožen izreči kaj takega, kar preveč zmožen! Kot nalašč sem se vedno zapletel v kaj ravno takrat, ko tudi v najhujših sanjah nisem bil nič kriv. To je bilo najbolj zoprno. Ob tem sem se spet raznežil, se kesal, prelival solze in, jasno, samemu sebi lagal, čeprav se v resnici sploh nisem pretvarjal. Vse skupaj se mi je gnusilo ... Niti zakonov narave nisem mogel kriviti, čeprav so me prav zakoni narave vse življenje najhuje žalili. Neprijetno se je tega spominjati, pa tudi takrat je bilo neprijetno. Kakšno minuto pozneje sem se namreč že jezno zavedal, da je vse to laž, laž, odurna in posiljena laž, se pravi vse to kesanje, vsa ta ganjenost, vse te zaobljube o prepородu. Vas zanima, zakaj sem se tako pačil in se mučil? Naj vam odgovorim: zato, ker je bilo sedeti križem rok že kar preveč dolgočasno, pa sem postal malo objesten. Res. Natančneje opazujte sami sebe, gospoda, pa boste videli, da je s tem res tako. Sam sem ustvarjal dogodivščine, sam sem si izmišljal življenje, da bi se vsaj malo zabaval. Kolikokrat se mi je recimo zgodilo, da sem bil užaljen, užaljen brez razloga, kar tako; sam veš, da nimaš biti za kaj užaljen, da se pretvarjaš, a vse skupaj vseeno pripelješ tako daleč, da si nazadnje čisto zares užaljen. Vse življenje me je vleklo v tako objestnost, tako da se na koncu že nisem imel več pod nadzorom. Tudi zaljubiti sem se hotel prisilno, in to celo dvakrat. Tudi trpel sem, gospoda, verjemite mi. Globoko v sebi kar ne verjameš, da trpiš, na smeh ti gre, a vseeno trpiš, in to še na zelo pristen, iskren način: ljubosumen si, besniš ... In vse to iz dolgčasa, gospoda, iz čistega dolgčasa; inercija me je zagrabila. Pravi, zakonit, neposreden plod zavedanja je namreč prav inercija, se pravi zavestno sedenje križem

rok. To sem omenil že zgoraj. Ponavljam, ponavljam in poudarjam: vsi neposredni ljudje in vsi možje dejanj so možje dejanj le zato, ker so butasti in omejeni. Kako naj vam to pojasnim? Takole: zaradi svoje omejenosti imajo najbližje, a drugotne vzroke za prvotne, zato se hitreje in laže kot drugi prepričajo, da so našli nepremakljive razloge za svoje delovanje, in to jih pomirja, kar je v bistvu najpomembnejše. Kajti če človek želi delovati, mora biti najprej popolnoma pomirjen, brez vsakršnih dvomov. Kako pa naj se, recimo, pomirim jaz? Kje naj najdem prvotne vzroke, na katere naj se oprem, kje so temelji? Od kod naj jih vzamem? Urim se v mišljenju, kar pomeni, da pri meni sleherni prvotni vzrok že vleče za sabo drugi vzrok, ki je še prvotnejši, in tako naprej v neskončnost. Tako je namreč bistvo vsakega zavedanja in mišljenja. Očitno gre spet za zakone narave. In kakšen je končni rezultat? Tak kot vedno. Se spomnite? Včeraj sem vam govoril o maščevanju. (Verjetno se niste poglobili.) Povedal sem tole: človek se maščuje, ker v maščevanju vidi pravičnost. To pomeni, da je našel prvotni vzrok, temelj, in sicer v pravičnosti. To ga vsestransko pomirja, kar pomeni, da se tudi maščuje hladno in uspešno, saj je prepričan, da je njegovo dejanje pošteno in pravično. Jaz pa, gospoda, tu ne vidim nobene pravičnosti, prav tako ne vidim nobene kreposti, kar pomeni, da če se bom maščeval, bo to zgolj in samo iz zlobe. Zloba bi seveda lahko vse utišala, vse moje dvome, in bi tako povsem uspešno nadomestila prvotni vzrok, in sicer ravno zato, ker sama ni vzrok. A kaj naj, če niti zlobe ne premorem (ravno s tem sem začel)? Moja zloba je zaradi teh prekletih zakonov zavedanja spet podvržena kemijskemu razpadu. Vidiš, kako se predmet uplinja pred tvojimi očmi, kako razlogi izparijo, krivca ni, žalitev pa se iz žalitve sprevrže v fatum, v nekaj podobnega zobobolu,

za katerega nihče ni kriv, kar pomeni, da spet ostane samo en izhod – da čim bolj boleče udariš s pestjo v steno. Recimo, da se požvižgaš na to, da nisi našel prvotnega vzroka. A kar poskusi se slepo prepustiti svojim občutjem, brez razmišljanja, brez prvotnega vzroka, zavest pa za ta čas utišaj; zasovraži ali vzljubi, karkoli, samo da ne boš sedel križem rok. Pojutrišnjem – in to je že skrajni rok – boš samega sebe začel prezirati, ker si si zavestno lagal. Končni rezultat: milni mehurček in inercija. Oh, gospoda, jaz se imam morda samo zato za pametnega človeka, ker vse življenje nisem mogel ničesar ne začeti ne končati. Recimo, da sem blebetač, neškodljiv, nadležen blebetač, kar smo pravzaprav vsi. A kaj naj drugega, če je pravo in edino poslanstvo vsakega pametnega človeka prav blebetanje, se pravi namerno mlatenje prazne slame?

VI

Oh, ko bi vsaj iz lenobe ničesar ne počel. Oh, kako bi se spoštoval! Spoštoval bi se prav zato, ker bi premogel lenobo, ker bi imel vsaj eno tako rekoč nesporno lastnost, v katero bi bil tudi sam prepričan. Vprašanje: kdo je to? Odgovor: lenuh. Pa saj to bi bilo res prijetno slišati o sebi. To bi namreč pomenilo, da si pozitivno definiran, da imaš kaj povedati o sebi. »Lenuh!« – pa saj to je naziv, to je poslanstvo, to je cela kariera, gospoda! Ne norčujte se, resno mislim. Tako bi upravičeno postal član najelitnejšega kluba in se ukvarjal samo s tem, da bi neprestano spoštoval samega sebe. Poznal sem gospoda, ki je bil vse življenje ponosen nase, ker se je spoznal na lafite. To je imel za svojo nesporno vrlino in nikoli ni podvomil vase.